

Աննա ՊԱՊՈՅԱՆ
Իրինա ԲՈՒՌՆԱԶՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

ՀԵՆՐԻ ՄԻԼԼԵՐԻ «ԱՅԾԵՂՋՅՈՒՐԻ ԱՐԵՎԱԴԱՐԾԸ»
ՎԵՊԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Սույն հոդվածում քննության են առնվում ամերիկացի գրող-արձակագիր Հենրի Միլլերի «Այծեղջյուրի արևադարձը» վեպի հիմնախնդիրները: Գրողը մարտահրավեր է ներդրում հասարակության բարքերին: Ըստ հեղինակի՝ բանականությունը կյանքի կործանման սկիզբն է, որի պատճառով կյանքը վերածվում է գոյաբանական սխեմայի: Արդյունաբերականացումը ներկայացվում է որպես բանականության իշխանության կործանարար գաղափար, որը մեկուսացնում է մարդկանց: Միլլերն իր հերոսներին ներկայացնում է որպես շրջապատող իրականության զոհեր, իսկ նրանց ըմբոսությունը համարում է ներքին պարտության վկայություն:

Բանալի բառեր. փիլիսոփայական հայեցակարգեր, բանականություն, քաղաքակրթություն, իդեալական կենսակարգ, «ամերիկյան երազ», քաղաքակրթություն և բանականություն, պատերազմ, շրջապատող իրականության զոհեր

XX դարի առաջին կեսի ամերիկյան գրականության զարգացման միտումները պայմանավորված են ԱՄՆ-ում ընթացող սոցիալ-քաղաքական արմատական փոփոխություններով: Արդյունաբերության սրընթաց զարգացումը հիմնովին փոխում է երկիրը. փոքր քաղաքներն ու բնակավայրերը վերածվում են արդյունաբերական հզոր կենտրոնների և, հետևաբար, փողվում են ավանդական բարքերն ու բարոյական սկզբունքները, ինչպես նաև դրանց նկատմամբ մարդկանց վերաբերմունքը: Արդյունաբերությունը դիմավորեցին գրկաբաց. դա մի փրկություն էր, որ պետք է ազատեր մարդկանց ծանր ֆիզիկական աշխատանքից՝ տալով նրանց հնարավորություն վայելելու կյանքը և ստանալու հոգևոր սնունդ: Սակայն տեղի ունեցավ հակառակը. արդյունաբերությունը, որ պետք է ծառայեր մարդկանց, ստրկացրեց նրանց, գողացավ նրանց ժամանակը՝ դարձնելով նրանց անշունչ մեքենաներ: Անշուշտ, գրական աշխարհը անմիջապես արձագանքեց այս ամենի արդյունքում առաջացած փոփոխություններին:

Ամերիկացի գրող-արձակագիր Հենրի Միլլերը հայտնի դարձավ գրական աշխարհին, երբ անցյալ դարի 30-ականներին տպագրվեցին նրա աղմկահարույց ստեղծագործությունները: «Խեցգետնի արևադարձը» և «Այծեղջյուրի արևադարձը» վեպերը շոկային ազդեցություն գործեցին հասարակության վրա, սակայն, միևնույն ժամանակ, կային բազմաթիվ

կողմնակիցներ, որոնք այդ երկերը համարում էին հանրության արատավոր բարքերին նետված մարտահրավեր:

«Այծեղջյուրի արևադարձը» (1939) վեպը, որին կանդադառնանք այս հոդվածում, բավական բարդ ստեղծագործություն է. այնտեղ խաչվում են փիլիսոփայական զանազան հայեցակարգեր ու հեղինակի ինքնակենսագրական պատումներ, և այս ամենը ներկայացվում է մոդեռնիզմին բնորոշ նարատիվի ոճով: Ամենից առավել վեպում նկատելի են Ֆ. Նիցշեի և Օ. Շպենգլերի գաղափարների ազդեցությունները: Իր վեպում Հ. Միլլերը փորձում է համադրել նախնադարյան աշխարհին ու ժամանակակից քաղաքակրթությունը: Մարդն այստեղ ներկայանում է որպես տիեզերական էներգիայի փոփոխման վերջնական արդյունք և մարմնավորում է բանականի ու զգայականի տարանջատում: Վեպը շարադրվում է հեղինակի անունից, և նա, դիմելով ժամանակակից մարդկանց, ասում է. «Դուք հենվում եք ավելի շուտ ոչ թե իրականության, այլ բացառապես մտածողության վրա» /Miller, 1961: 89/:

Ըստ Հ. Միլլերի՝ բանականությունը, որը մարդու գոյության սկզբունք է, իրականում կյանքի մարման, կործանման պատճառ է: Կենսաբանական բնական էներգիայից այն վերափոխվել է սեփական գոյը պահպանելու համար մղված պայքարի: Իսկ դա իր հերթին վերածում է կյանքը սոսկ մի սխեմայի, որը պարտադրում է իշխանության և բռնության իդեալներ: Այս գաղափարն ավելի պատկերավոր դարձնելու համար Հ. Միլլերը դիմում է Օսվալդ Շպենգլերի «Եվրոպայի մայրամուտը» գրքում հիշատակվող քաղաքաբնակ մարդու օրինակին: Կյանքի դեգրադացիայի միլլերյան հայեցակարգում Շպենգլերի գաղափարները շատ կարևոր տեղ են գրավում: Վերջինիս պես Հ. Միլլերը ևս գտնում է, որ աշխարհին ու նրա մշակույթն ապրում են դեգրադացիա՝ ընդունելով «քաղաքի տեսք»՝ բանական անդեմ մի ձև, որը կտրված է հողից ու ավանդույթներից /Шпенглер, 1993: 165/:

Այդօրինակ դեգրադացիայի և կործանման խորհրդանիշ է դառնում ոչ միայն քաղաքի բնակիչը, այլև առաջին հերթին երկնաքեր շենքը: Երկնաքերի կերպարը «Այծեղջյուրի արևադարձը» վեպում շատ հաճախ է առաջին պլան գալիս, քանի որ այն առավել ցայտուն է արտահայտում քաղաքակրթության մասին միլլերյան պատկերացումը: Քաղաքակրթության ամբողջ էությունը արձակագրի համար խտացված է երկնաքերի պատկերում. հեղինակն այն համեմատում է դիակի և դամբարանի հետ. «Երբ անցնում ես կամրջով, երկնաքերերը լույս են արձակում ինչպես ֆոսֆորով պատված դիակները..., և նոր երկնաքերները նոր դամբարաններ են. աշխատի՛ր դրանց ներսում և այդտեղ էլ մահացի՛ր» /Miller, 1961: 73/:

Հ. Միլլերը վեպում պատմում է իր մանկության տարիների մասին, որոնք անցել են Նյու Յորքի Բրուքլին թաղամասում: Վերջինս ունի վաղեմի պատմություն, որի պատճառով հեղինակն այն ընկալում է որպես

պատմական ժամանակագրության ելակետ: Այստեղ դեռևս պահպանվել է աշխարհի օրգանական ամբողջականությունը: Մտորելով այդ մասին՝ Հ. Միլլերը հանկարծ հիշում է իր զրույցները մանկության տարիների ընկեր Մաքսի հետ, որը պատմում էր նրան ամերիկյան Օդեսա քաղաքի մասին: Հեղինակի երևակայության մեջ բնությունն ու շրջապատող բոլոր իրերը հանկարծ դառնում են մի անբաժանելի ընդհանրություն. «Օդեսայի մասին Մաքսի պատմածները իմ մեջ արթնացնում էին մի այնպիսի բան, ինչից ես զրկվեցի մանկության տարիներին: Այն հիշեցնում էր ինձ մեր փոքրիկ թաղամասը Բրուքլինում, մի թաղամաս, որն այնքան մեծ նշանակություն ուներ ինձ համար, և որտեղից ինձ այդքան՝ վաղ պոկեցին՝ արմատի հետ միասին» /Miller, 1961: 89/:

Հեղինակն ապրում էր քաղաքի հյուսիսային և հարավային մասերի սահմանագծի վրա, որը նրա համար դարձել էր սահման իրականի ու երևակայականի միջև: Այդ թաղամասում կյանքը դեռ չէր կորցրել իր էությունն ու ամբողջականությունը: Այս իդեալական կենսակարգը հետագայում սկսում է քայքայվել և Բրուքլինի «գողտրիկ աշխարհը» արագ սկսում է դառնալ արդյունաբերական քաղաք: Իշխանությունները խորհրդանշորեն վերանվանում են Հ. Միլլերին հարազատ Երկրորդ հյուսիսային փողոցը՝ Մետրոպոլիտեն ավենյուի, և այդ օրվանից այդ շրջանն սկսվում է կարգավորվել. այնտեղ սկսում է իշխել միայն բանականությունը: Այդ պահից սկսած՝ Հ. Միլլերի համար հին աշխարհը միաժամանակ կործանվում է: Դա առավել ակնհայտ է դառնում, երբ հեղինակը, կանգնած ջրի ափին, հանկարծ նկատում է ջրի հայելու մեջ Նյու Յորքի ապահովագրական ընկերության շենքի հսկայական աշտարակը. այդ պահին նա գիտակցում է, որ Երկրորդ հյուսիսային փողոցն այլևս գոյություն չունի:

Բանականը և գիտակցականը Հ. Միլլերը համարում է տիեզերական էներգիայի բացասական դրսևորում, որը հերոսին զրկում է ազատությունից: Հեղինակը նյարդայնացած ժխտում է կյանքը, ինչի ապացույցն է նրա ըմբոստ էությունը: Հ. Միլլերի հերոսի ընդվզումն ու բողոքը միշտ թելադրված է այն հանգամանքով, որ նա չի կարող հաստատել իր «ես»-ը: Որպես օրինակ կարող է ծառայել Հ. Միլլերի ապրումների նկարագրությունը, երբ նրան մերժում են ընդունել Հեռագրային ընկերություն. «Ես պառկեցի քնելու,- գրում է Միլլերը,- զգալով խորը ցավ և ավելի ու ավելի բորբոքվելով այն ցավագին մտքից, որ նրանք մերժեցին ինձ՝ Հենրի Վ. Միլլերիս, բարձրագույն ուսսայի փայլուն կրթված ներկայացուցչիս, որը հավակնեց աշխարհի ամենահասարակ ու աչքի չընկնող աշխատատեղին» /Miller, 1961: 89/:

Փաստորեն, գրողը՝ իբրև անհատ, հատուկ վերաբերմունք ունի շրջապատող աշխարհի նկատմամբ: Ակնհայտ է, որ այդ շրջապատի վերաբերմունքի նկատմամբ Միլլեր-գործող անձն անտարբեր չէ. նրա «ես»-ը դեռ մերժված չէ և մշտապես պատրաստ է փորձել ինքնահաստատվել: Վաղ

առավոտյան Հ. Միլլերը սխալում է այդ ընկերություն, հաջողեցնում է հանդիպել գլխավոր տնօրենի հետ և արդյունքում ստանում է լավ պաշտոն: Այսպիսով, նա միանում է գոյության համար մղված պայքարի համընդհանուր հոսանքին: Դրանով իսկ նա բռնում է ամերիկյան երազի իրագործման ուղին:

«Ամերիկյան երազ» հասկացությունը բազմիցս է հիշատակվում այս վեպում: Սակայն հեղինակը ցույց է տալիս, որ եթե Ամերիկայի կայացման վաղ շրջանում այդ արտահայտությունը նշանակում էր ինքնաիրականացում, սեփական ներքին հնարավորությունների կիրառում, ապա այժմ այն սկզբունքորեն փոխվել է և ենթադրում է սոցիալական ու նյութական հաջողության հասնելու, հասարակության վերնախավում հայտնվելու ձգտում:

«Այծեղջյուրի արևադարձ»-ում նման գաղափարի օրինակ է Հյուսիս-ամերիկյան հեռագրային ընկերությունը, որը Հ. Միլլերի համար վեպում մարմնավորում է բանականության կործանարար գաղափարը: Սա մի դաժան, բայց կուռ համակարգ է, որն ստիպում է մարդկանց ծառայել իր նպատակին և դրանով իսկ խորթացնում է նրանց միմյանց նկատմամբ: Այդ ընկերությունը, ըստ Հ. Միլլերի, կառավարվում է մարդկանց՝ կյանքի, հաջողության, ամերիկյան երազի իրականացման համար պայքարի ապակառուցողական ոգով: Սակայն Միլլեր-գործող անձը միակն է, որը պահպանում է մարդկային փոխգործակցության և փոխօգնության բնագրը:

Հեղինակը գտնում է, որ այդ ընկերությունը, որը խորհրդանշում է քաղաքակրթությունն ու բանականությունը, ապակառուցողական է թեկուզ միայն այնքանով, որ ձգտում է բնությունը ենթարկել իրեն, դարձնել այն սոսկ սխեմատիկ պատկեր: Այս տեսանկյունից քաղաքակրթությունը հանդես է գալիս որպես աշխարհի համար կործանարար ուժ, որպես բռնություն աշխարհի հանդեպ:

Բռնությունն ու իշխանության հասնելու ձգտումը ներթափանցում են կյանքի այն փուլը, երբ մարդը հայտնվում է քաղաքակրթության «տարածքում» /Маркузе, 2003: 81-82/: Տիեզերական կենսաձին էներգիան փոխվում է մահվան էներգիայի: Հ. Միլլերը վեպում գրում է. «Ամբողջ երկիրը անկառավարելի է. այն բիրտ է ու պայթյունավտանգ: Դա զգացվում է անգամ օդում, կլիմայում, այս քարե ջունգլիներում» /Miller, 1961: 62/: Այսպիսով, կարելի է պնդել, որ քաղաքակրթությունը Հ. Միլլերի համար քայքայման ու կործանման հոմանիշ է: Այդ իսկ պատճառով Առաջին աշխարհամարտը բնական վիճակ է նրա համար: Տիեզերադեմոնական (Հ. Միլլերի եզրույթը) հեռագրային ընկերությունում աշխատանքը հավասարազոր է ռազմական գործողություններին մասնակցելուն:

«Այծեղջյուրի արևադարձը» վեպում Հ. Միլլերը անդրադառնում է նաև բուն պատերազմի թեմային, սակայն այն ներկայացնում է միջնորդված: Նա նշում է, որ քաղաքակրթությունը միշտ հղի է պատերազմով, և

այդ իսկ պատճառով այն հակասում է կյանքի ներքին մղումին, այդ թվում նաև մարդկային կյանքին: Մարդն ի վիճակի չէ դիմակայել պատերազմի մշտական լարմանը և սկսում է դիմադրել արտաքին աշխարհի բռնությանը: Խնդրո առարկա վեպում կա մի տեսարան, ուր Միլլեր-գործող անձը տրամվայում հանդիպում է պատերազմի վետերան մի սերժանտի: Տեսնելով սպային՝ վետերանը մեծ աղմուկ է բարձրացնում ու անեծքներ հղում երկրի պետական և ռազմական ղեկավարության հասցեին, ինչպես նաև բոլոր նրանց, ովքեր ուղարկել էին նրան մահվան: Նա, ի լուր բոլորի, բացականչում է, որ եթե ևս մեկ պատերազմ լինի, աշխարհի ոչ մի ուժ չի կարողանա նրան ստիպել մասնակցել /Miller, 1961: 64/:

Միլլեր-գործող անձն այս տեսարանում առաջին անգամ զգում է իրական պատերազմի շունչը: Հեղինակն արտահայտում է իր այն համոզմունքը, որ պատերազմի հանդեպ վախն ու ատելությունը դեպի իշխանությունները բացատրվում են կենսաբանական կյանքի երկարաձգման ու գոյը պաշտպանելու բնազդային մղումով: Այս մղումն իր հերթին է՛լ ավելի է ներքաշում մարդուն իր գոյի համար պայքարի մեջ, որից վերջինս մահու չափ հոգնած է:

Վետերան սերժանտի հոգեկան այդօրինակ պոռթկումը, երբ նա պոկում է իր կրծքի վրայի շքանշանները, վկայում է այն մասին, որ նա ի վիճակի չէ հաղթահարել ներքին հակասությունը. մի կողմից՝ նա չի ուզում պատերազմին մասնակցել, սակայն մյուս կողմից՝ չի կարող գոյություն ունենալ պատերազմից դուրս: Ըստ Հ. Միլլերի՝ պատերազմի հանդեպ ատելությունն առաջին հերթին ատելությունն է բուն կյանքի և շրջապատող աշխարհի հանդեպ: Հեղինակը համոզված է, որ, չնայած բողոքին, վետերան սերժանտը կվերադառնա իր քաղաքացիական պարտքը կատարելուն, քանի որ նա պատասխանատու չէ իր սեփական կյանքի համար. այն բարդում է իշխանության վրա:

Գոյապաշտության խնդրի ևս մեկ «ցայտուն» օրինակ է ծառայել տասներկու «փոքրիկ մարդկանց» մասին պատմությունը, որը ներկայացնում է Միլլեր-գործող անձը: Այստեղ խոսքը տիեզերադեմոնական ընկերության համեստ ու լուռ ծառայողների մասին է, որոնք այլաբանորեն հիշեցնում են տասներկու առաքյալներին: Նրանցից յուրաքանչյուրի մեջ Հ. Միլլերը, կրկին ընդգծենք, գտնում է կենսաժին տիեզերական էներգիա, որը հետագայում վերածվում է մահաբեր էներգիայի: Սուրբը, ըստ Հ. Միլլերի, կարող է իր անհատական կամքի ճիգերով փոխել աշխարհի բնույթը: Սակայն վեպում դա տեղի չի ունենում. «սուրբերն» իրենք են դառնում շրջապատող իրականության զոհերը: Նրանցից մի քանիսը կերպարանափոխվելով դառնում են հանցագործներ (Քարնախ, Քլաուզեն), մյուսները (Հուփթ, Շուլդիգ)՝ այլ հանցագործների կամ հանգամանքների զոհեր: Մերձավորների սպանությունը մարտահրավեր է՝ նետված անտանելի ագրեսիվ աշխարհին: Այդ ըմբոստությունը ներքին պարտության վկայությունն է: Դա պարտադրված է մարդուն բուն

իրականության կողմից, այն նույն իրականության, որի հիմնական «շարժիչ ուժը» գոյության համար մղվող պայքարն է: Հ. Միլլերը ցույց է տալիս, որ համակարգը մարդուն վարակում է պայքարի ու բռնության ներքին մղումով:

Վերը նշվածից կարելի է եզրակացնել, որ XX դարի սկզբի ամերիկյան հասարակության կյանքը և բարոյական սկզբունքների վերափոխումը ակնհայտ բացասական ազդեցություն են թողնում անհատի ներաշխարհի վրա, և Հ. Միլլերի հերոսները թե՛ հոգևոր, թե՛ գիտակցական կյանքում փորձում են ընդդիմանալ համակարգին, չնայած ի վերջո մնում են վերջինիս կամազուրկ խամաճիկը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Frye N. Anatomy of Criticism. Princeton (N.J.): Princeton University Press, 1957.
2. Miller H. Tropic of Capricorn. New York: Grove Press, 1961.
3. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Москва: АСТ, 2003.
4. Мендельсон М.О. Основные тенденции развития современной литературы США. Москва: Наука, 1973.
5. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии истории. Т. 1. Москва: Мысль, 1993.

Ա. ՓԱՊՅԱՆ, Ի. ԲՈՐՆԱԶՅԱՆ – *Օ որոշակի հիմնական խնդիրներում* *գեորգիական* *համար* *մղվող* *պայքարն է:* Հ. Միլլերը ցույց է տալիս, որ համակարգը մարդուն վարակում է պայքարի ու բռնության ներքին մղումով:

Ա. ՓԱՊՅԱՆ, Ի. ԲՈՐՆԱԶՅԱՆ – *Օ որոշակի հիմնական խնդիրներում* *գեորգիական* *համար* *մղվող* *պայքարն է:* Հ. Միլլերը ցույց է տալիս, որ համակարգը մարդուն վարակում է պայքարի ու բռնության ներքին մղումով:

Ա. ՓԱՊՅԱՆ, Ի. ԲՈՐՆԱԶՅԱՆ – *Օ որոշակի հիմնական խնդիրներում* *գեորգիական* *համար* *մղվող* *պայքարն է:* Հ. Միլլերը ցույց է տալիս, որ համակարգը մարդուն վարակում է պայքարի ու բռնության ներքին մղումով:

Ա. ՓԱՊՅԱՆ, Ի. ԲՈՐՆԱԶՅԱՆ – *Օ որոշակի հիմնական խնդիրներում* *գեորգիական* *համար* *մղվող* *պայքարն է:* Հ. Միլլերը ցույց է տալիս, որ համակարգը մարդուն վարակում է պայքարի ու բռնության ներքին մղումով:

Ա. ՓԱՊՅԱՆ, Ի. ԲՈՐՆԱԶՅԱՆ – *Օ որոշակի հիմնական խնդիրներում* *գեորգիական* *համար* *մղվող* *պայքարն է:* Հ. Միլլերը ցույց է տալիս, որ համակարգը մարդուն վարակում է պայքարի ու բռնության ներքին մղումով:

A. PAPOYAN, I. BURNAZYAN – *On Some Basic Issues in Henry Miller’s “The Tropic of Capricorn”*. – The present paper is an attempt to tackle the basic issues in Henry Miller’s novel ‘Tropic of Capricorn’. The writer challenges the existing moral values and standards. The destroying power of consciousness turns life into a scheme of survival and industrialization alienates people. The characters of the novel are victims of the surrounding reality, and their inner rebellion is an evidence of their defeat.

Key words: philosophical concepts, consciousness, civilization, ideal lifestyle, American Dream, civilization and consciousness, war, victims of surrounding reality